

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ե Ի

Մ Ի Ա Մ Ա Ն Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

ԴԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՎՆԱՄՆԵՐԸ

Ինչպէս որ մարդուս ցաւալի պակասութիւններէն մէկն է աղէկ բանը գէշի գործածել, այսպէս եւս զարմանք չէ որ արդարութեան անուսնով անիրաւութիւն ընելը՝ սովորական մոլութիւն դարձած է մեր օրերս շատ տեղեր:

Այժմու բարեկարգ տէրութիւնները իրենց դատաստանարաններուն դռները բացած են ամենուն առջեւ, որ ուրիշներէն անիրաւութիւն՝ զրկանք մը տեսնողը՝ այն տեղերը դիմէ ու իրաւունքը ձեռք ձգէ: Բայց զարմանալին այն է որ շատ տեղ եւ շատ անգամ դատաստանի վազողը ոչ թէ զրկանք քաշողը, հապազրկանք ընողն է. ոչ թէ իրաւունք ունեցող արդարը, հապա անգամ անիրաւն է որ իւր յանցանքը ճանչցող տղու պէս՝ օրչափ որ մեծ յանցանքի տէր է՝ այնչափ աւելի ձայնը կը բարձրացրնէ, կաղաղակէ, կկանչուրուտ:

Ի՞նչ է արդեօք այս վնասակար ախտին պատճառը: — Կարճ խօսքով մը հասկըցընեմք:

Երկու տեսակ արդար դատաստան կայ աշխարհիս երեսը. մէկը համառօտ, միւսը երկար. մէկը շատ անգամ մէկ վայրկեան եւս չքշեր, միւսը մինչեւ աւար, քան, երեսուն, քառասուն եւ հարիւր տարիէն չվերջանար, մէկը ամենեւին ծախքի կարօտ չէ, միւսը ինչ մեծամեծ հարստութեան տէր մարդիկ աղքատացուցեր ու մոխրի վրայ նստեցուցեր է. մէկուն տուած վճռոյն ամէն մարդ գոհ կլինի, իսկ միւսին վճիռը օրչափ ալ արդարութեամբ կը տրուի՝ շատ անգամ տրտունջ ու տժգոհութիւն կձեւանի:

Որո՞նք են արդեօք այս դատաստանները: — Մէկը խղճմտանքի դատաստանն է, միւսը՝ մարդկային օրինաց եւ դատաւորաց դատաստանը:

Խղճմտանքին դատաստանը չէ որ համառօտ, անսխալ, ձրի ու սիրտ հանգչեցրնող է ամէն անգամ՝ երբոր մէկուն խղճմտանքը ծռած չէ արդարութեան ճանապարհէն, մթնցած չէ չափազանց շահասիրութեան, անկարգ անձնասիրութեան, պժգալի կամակորութեան, երբեմն ալ թանձր տգիտութեան ծխովն ու մրովը:

Խղճմտանքը այնպիսի օրէնք՝ այնպիսի գիրք մի է որ չգիտցող՝ չհասկըցող՝ չկարդացող մը չկայ: „Ո՛վ խղճմտանք, խղճմտանք, կաղա-
„ղակէ գաղղիացի փիլիսոփային մէկը. դուն
„աստուածային զօրութիւն ես, երկնային ու
„անմահ ձայն ես, տգէտ ու տխմար մարդուն
„գիտուն ու ազատ առաջնորդ ես. բարոյն
„եւ չարի անսխալ դատաւոր ես. դուն մար-
„դուս բնութիւնը կազմուցընես, գործողու-
„թիւնը կարդարացընես, եւ մարդս Աստուծոյ
„նման կընես:— Խղճմտանքը մարդուս հոգւոյն
„ձայնն է, կիրքը՝ մարմնոյն“:

Ուրեմն թէ որ մարդիկ իրենց սրտին ու մտքին մէջ այսպիսի անաչառ ու արդար դատաւոր մը ունին, ինչէն է որ անոր ձայնին մտիկ չեն ըներ. ինչո՞ւ անոր տուած վճռոյն չեն հնազանդիր, ու մարդկային դատաստաններ բանալու կեղեցն, որ է միւս տեսակ դատաստանը, ինչպէս որ ըսինք, այսինքն առաջինին հակառակ՝ երկար, ծանր, թանկագին, վնասակար, երկբայական դատաստանը:

Ինչո՞ւ. — վասն զի աւելի կուզեն մարդիկ իրենց անիրաւ կիրքերուն հետեւիլ՝ քան թէ արդարութեան. աւելի կուզեն արդար երեւնալ՝ քան թէ իրօք արդար լինել. աւելի կուզեն խաբել զմարդիկ՝ արդարութեան կերպարանօք, քան թէ իրենց խղճմտանքին յանգիմանութիւնը լսել, ու ետ կենալ անիրաւութենէ: Ըսել է թէ կուզեն որ օրէնքը հաւնի եւ իրաւունք տայ այն գործին՝ որ իրենք չար եւ անիրաւ կճանչնան:

Այս ողբալի դատասիրութեան մեծամեծ վրնասները տեսնելով շատ մարդիկ՝ առակ ըրեր են մէջերնին, ու կըսեն թէ „Վնասով եղած հաշտութիւնը՝ շահով եղած դատաստանէն աղէկ է“: Եւ սակայն ճրչափ մարդիկ կան որ իրենց բան ու գործ ըրած են դատաստանատանց դռները քալել անգաղար, եւ որուն հետ որ կոխ մը ունին՝ աշխատիլ որ անուանարկ ընեն եւ ստրկէ հանեն զինքը:

Մեր ազգը՝ կարող եմք համարձակ ըսել՝

Թէ բնութեամբ կռուասէր ազգ չէ. մանաւանդ օտարաց հետ խիստ քիչ անգամ կոխ կընէ, թէպէտ եւ իրեն մէջ անմիաբանութիւնը, երկպառակութիւնը, տարիներով խռով կենալը շատ տեղ սովորական պակասութիւն դարձած է: Այսու ամենայնիւ դիտողները կհաստատեն՝ թէ քսան տարիէ մը իվեր մտեր է տեղ տեղ նաեւ մեր ազգին մէջ դատասիրութեան վնասակար եւ տնաւեր պակասութիւնը: Եւ այս բանիս գլխաւոր պատճառներէն մէկը կկարծուի՝ Ռուսաստանի մէջ՝ այժմու Հայոց փոքր իշատէ տեղեկութիւն ունենալը տէրութեան օրինաց. որով ուրիշի հետ վէճ մը ունեցածներուն պէս դատաստանի կվազեն, եւ կպահանջեն որ այն օրէնքին զօրութեամբ դատաստան կտրուի իրենց խնդրոյն վրայ: Զարմանք չէ որ ինչպէս ամէն տեղ՝ Ռուսիոյ մէջ, եւս եւ դատաստանատանց մէջ գտնուին զրազիրներ՝ կամ օրէնսգէտ կարծուած ստորին պաշտօնեաներ՝ որ շահ մը ձեռք ձգելու յուսով օգնեն իսկզբան այնպիսի դատասիրաց, եւ սիրտ տան ճոցա՝ իրենց դատաստանն առաջ տանելու: Ուստի երկու կողմէն ալ դատախազները անբաւ ստրկէ կեղեցն, եւ վերջապէս դատաստանը վաստըկողն անգամ իւր յաղթութեանը վրայ չկրնար ուրախանալ. վասնզի եթէ հարուստ էր՝ աղքատացած կըլինի, եւ եթէ երիտասարդ՝ ծերացած, եթէ գերեզման ալ մտած չլինի՝ որդւոցը վրայ ձրգելով իւր սրտամաշ դատաստանին տնաւեր ժառանգութիւնը:

Եւրոպացւոց դատաստաններուն մէկ մեծ ու գլխաւոր յատկութիւնը այս է ընդհանրապէս՝ որ ամենայն զգուշութեամբ աստուածային եւ մարդկային իրաւանց վրայ հաստատուած լինին ըսելով՝ զանազան կանոններով երկընցած են, եւ զինուորական օրէնքներէն իզատ՝ միւս ամէն օրէնքներն ալ երկար ժամանակի կարօտ են որ ստուգուին եւ գործադրուին այս կամ այն խնդրոց եւ դիպուածոց մէջ: Ո՛րքան կտարբերին անով ասիական դատաստաններէն որ սովորաբար շատ աւելի համառօտ կերպով կվերջանան, թէպէտեւ իհարկէ այն պատճառաւ ալ ազատ պիտի չհամարուին միշտ ծռութենէ եւ անիրաւութենէ: Փափաքելին այն է ուրեմն որ այս եւրոպական ու ասիական դատաստաններուն ոճերը իմիասին խառնուէին ու երկուքէն ձեւանար մէկ *humano* բայց *orhi-*

նաոր դատաքննութեան ոճ մը: Այս խորհրդածութենէն մտքերնիս կիյնայ այն պատմութիւնը որ ասկէջ քառասուն տարի մը առաջ արեւելցի կրօնաւորին մէկը դատաստանի կանչուած էր Հռովմ, եւ տարիներով կշարշարուէր այն տեղը, չկարենալով խօսք հասկըցընել պապին եւ կարդինալներուն որ դատաստանը վերջացընեն եւ թողուն որ իւր երկիրը դառնայ: Օր մըն ալ այնքան կենդանայ դատաւորներուն դանդաղութեանը վրայ՝ որ անոնց առջեւ երկու ձեռքը մէկէն դէպ յերկինք կը վերցընէ ու այրած սրտով մը կըսէ. «Փնօք քեզ Քրիստոս, փնօք քեզ որ Հռովմ չեկար չարշարուելու. մեր արեւելցիները երեք օրուան մէջ քու դատաստանդ վերջացուցին, իսկ այս անիրաւները երեսուն տարուան մէջ պիտի չվերջացընէին՝ որ աշխարհս փրկութեան հասնէր»: Այս կէս կատակով գրուցուած խօսքն ալ յայտնի է թէ ճշմարտութեան երես մը ունի:

Ռուսաց օրագիրներուն մէջ անուանիներէն մէկը ըսած էր անցեալ տարի. «Շատ անգամ պատահեր է ու կպատահի անպակաս, որ բարի եւ խղճմտանքաւոր մարդիկ ալ ստիպուէր են տէրութեան օրէնքներուն պաշտպանութեանը դիմելու. դատաստանը կսկսի, եւ երեսուն՝ քառասուն՝ յիսուն, մինչեւ հարիւր տարիէն կվերջանայ, անոր հետ ալ դատաստանը բացողներուն կեանքը կլմընայ... Վառկին, Շիշքին, Ուլարով, Պիլիպին, Մեշքով անուններով հռչակաւոր մարդկանց դատաստանները Ռուսաստանի մէջ շատ մարդու յայտնի են» (*): Օրագիրը յետոյ իրաւամբ փառք կուտայ Աստուծոյ եւ զովութիւն

այժմու Վեհափառ ԿԱՅՅԵՐԻ Կառավարութեանը՝ որ այժմ դատաստանական գործերը սկսած են օրէ օր կարճընալ եւ դիւրանալ, եւ ժողովուրդն ալ սկսեր է ճանչնալ դատաստան բանալուն վնասները եւ զգուշանալ:

Բայց մեր ազգը ինչպէս որ շատ բանի մէջ սովորութիւն ունի այն ատեն հետեւելու եւրոպացւոց մէկ նորաձեւութեանը (*մոսայիկ*), երբոր այն նորաձեւութիւնը հիննայ ու ծթոխ, կարծես թէ այս բանիս մէջ ալ նոյն պակասութիւնը կցուցընէ. ուստի եւ մինչդեռ Ռուսները սկսեր են դատաստանարաններու դռներէն հեռու քալել, մերոնք տեղ տեղ սկսեր են իրարու կամուրիշներուն դէմ վազել դատաստանարաններուն դռները, եւ իրենց ստակն ու կեանքը միանգամայն փճացընել: Ասոր համար մեր կողմերու իմաստուն եւ բարեսէր քաղաքապետներէն մէկը զանգատելով մերայնոց դատասիրութեանը վրայ՝ մեզմէ անգամ խնդրեց ընտանեքար որ գրով եւ բանիւ զգուշացընեմք զանոնք այս վնասակար սովորութեան չափազանցութենէն:

Այս վնասակար դատասիրութեան դէմ մի միայն ճար եւ դարման այս է որ թեթեւ տարածայնութիւնները, վէճերը, կոխները մէկէն իսկզբան դադրին վերջանան շուտով՝ արդարասէր եւ պատուաւոր անձանց միջնորդութեամբ ու որոշմունքովը, ինչպէս որ ատենով կիներ, եւ մինչեւ ցայժմ տեղ տեղ սովորութիւն է ընել: Իսկ եթէ հարկը ստիպէ դատաստանի դիմելու, այն ատենն ալ անպատճառ հարկաւոր է տեղւոյն օրինացը հմուտ լինել՝ որպէս զի զուր տեղը ոչ դատաստանի ձեռք զարնէ մէկը, եւ ոչ ստըկէ ելլէ ինքը եւ ստըկէ հանէ զուրիշները:

(*) Указатель политико-экономический № 109, 1859:

ՀՈՌՎՄԱՅ ՊԱՊԵՐՈՒՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՒ ՄԱՐՄՆԱԻՈՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Այս տարուան քաղաքական լուրերուն մէջ ամենէն զխաւորը Իտալիոյ խնդիրն է, ինչպէս որ ուրիշ անգամ ալ ըսինք. եւ այն խնդրոյն մեծ դժուարութիւնը պապին իշխանութեանը իւր հպատակներուն վրայէն պակսելուն համար է:

Եւրոպայի երեւելի տէրութիւնները եւ իմաստուն քաղաքագետները իրաւունք տուին

ու կուտան այն Իտալացւոց որ չեն ուզեր այլ եւս պապին իշխանութեանը տակ մնալ. վասն զի ամենուն ալ յայտնի են մէկ կողմանէ պապական կառավարութեան մեծամեծ պակասութիւնները, եւ միւս կողմանէ պապին Իտալիոյ ժողովրդոց վրայ ունեցած իշխանութեան խախտում լինելը:—Պապը եւ իւր խորհրդական կարդինալները ամէն ջանք կընեն